

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ ПРОФЕССОР- ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИ ВА УНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЗАРУРАТИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.28.95.001>

Сайитов Сайём Сайитович

Навоий давлат педагогика институти доценти, п.ф.н.

Аннотация. Ушбу мақолада олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириши шартли сифатида профессор-ўқитувчиларнинг инновацион фаолиятини ташкил этиши ва таълим самарадорлигига эришиши ҳақида баён этилган.

Аннотация. В данной статье рассматривается организация инновационной деятельности профессором и преподавателей и достижение образовательной эффективности как условие радикального совершенствования системы высшего образования.

Annotation. This article describes the organization of innovative activities of professors and teachers and the achievement of educational efficiency as a condition for radical improvement of the higher education system.

Маълумки, бугун барча давлатлар таълимга имкон қадар кўп янгилик киритишга интилоқда. Бугунги янгиликлар уларга уюшган, режали, оммавий ёндашувни талаб этади. Янгиликлар келажак учун узоқ муддатли инвестициялардир. Новаторликка қизиқиш уйғотиш, янгилик яратишга интилувчан шахсни тарбиялаш учун таълимнинг ўзи янгиликларга бой бўлиши, унда ижодкорлик руҳи ва муҳити ҳукм суриши лозим.[8]

Муҳтарам президентимиз Шавкат Мирзиёев инновация ва мамлакатни инновацион ривожлантириш бўйича шундай дейди: “Инновация – бу келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни айнан инновацион ғоялар асосида бошлашимиз керак. Инновацион ривожланиш ва рақамли иқтисодиёт йўлига ўтишимиз бежиз эмас. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади.”[3]

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 24 июлда қабул қилинган “Инновацион фаолият тўғрисида”ги Қонуни тараққиётимизни кафолатловчи, уни янада жадаллаштирувчи янги ғоя, янги кашфиётлар, илмий ишланмаларни яратиш ҳамда ҳаётга жорий этилишининг ишочли ҳуқуқий механизмларини мустаҳкамлашда бениҳоя муҳим аҳамият касб этади.

Қонунда ифодаланган таърифга, кўра инновация – фуқаролик муомаласига киритилган ёки шахсий эҳтиёжлар учун фойдаланиладиган, қўлланилиши амалиётда катта ижтимоий-иқтисодий самарага эришишни таъминлайдиган янги ишланма. Инновацион фаолият эса, янги ишланмаларни ташкил этиш, шунингдек ишлаб чиқариш соҳасида уларнинг ўтказилиши ва амалга оширилишини таъминлаш бўйича фаолиятдир.[1]

Биламизки, “инновация” тушунчаси латин тилидан олинган бўлиб (in-га, novus-янги), “янгилик”, “ўзлаштириш”, “қандайдир янгиликни

киритиш”, “янгини жорий қилиш”, “янгилик киритиш” маъноларини беради. Ўз навбатида “янги” сўзи ушбу тушунчанинг асосий ядросини ташкил этади. Одатда, янгиланиш тушунчаси таълимда кўп ҳолларда ўзгартириш тушунчаси билан синонимдир. Агар ушбу ўзгартириш кенг қамровли бўлса ва бутун таълим тизимини ўзгартирса, унда “ислохот” тушунчаси билан изоҳланади.

“Инновация” инглиз тилида амалда мавжуд бўлган нарса ёки тизимда янгича усуллар, ғоялар ёки маҳсулотлар орқали ўзгаришларни амалга оширишни билдиради. Масалан, таълим соҳасида янгича ёндашув синфларни кичрайтириш ва фикрни сайқалловчи мунозараларга ўрин бериш, ижодий ишларга урғу бериш, фикрлар (талабанинг ўз фикрига эга бўлишига чорлаш) ва маҳсулотлар (компьютерлар ва онлайн дастурлар) билан таъминлашни билдиради.[9]

Инновация – бу маълум бир босқич асосида ривожланадиган жараёндр. У бир нечта маънодаги тушунчаларни беради:

1. Инновация бу – таълимнинг янги мазмуни, шакл ва методларини ишлаб чиқиш.

2. Яратилган педагогик тизимни жорий этиш ва оммалаштириш.

3. Таълим муассасани бошқариш ва ривожлантиришнинг янги технологиясини ишлаб чиқиш.

4. Тажриба-синов объекти сифатида.

5. Яхлит педагогик жараённи инновациялаш.

6. Янгиликларнинг қўлланилиш даражасини янги маҳсулдорликлар билан ўзгартириш босқичи.[7]

Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, кадрлар тайёрлаш мазмунини тубдан қайта кўриш, халқаро стандартлар даражасига мос олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратилишини таъминлаш мақсадида 2017 йил 20 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарорига қабул қилиниб, олий таълим тизимини келгусида янада такомиллаштириш ва комплекс ривожлантириш бўйича энг муҳим вазифалар белгиланган. Бунда:

□ ҳар бир олий таълим муассасаси жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатиш, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларини кенг жорий қилиш, ўқув-педагогик фаолиятга, мастер-класслар ўтказишга, малака ошириш курсларига хорижий ҳамкор таълим муассасаларидан юқори малакали ўқитувчилар ва олимларни фаол жалб қилиш, уларнинг базасида тизимли асосда республикамиз олий таълим муассасалари магистрант, ёш ўқитувчи ва илмий ходимларининг стажировка ўташларини, профессор-ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил қилиш;

□ олий маълумотли мутахассислар тайёрлашнинг мақсадли параметрларини шакллантириш, олий таълим муассасаларида ўқитиш

йўналишлари ва мутахассисликларини истиқболда минтақалар ва иқтисодиёт тармоқларини комплекс ривожлантириш, амалга оширилаётган ҳудудий ва тармоқ дастурларининг талабларини инобатга олган ҳолда оптималлаштириш;

□ таълим жараёнини, олий таълимнинг ўқув режа ва дастурларини янги педагогик технологиялар ва ўқитиш усулларини кенг жорий этиш, магистратура илмий-таълим жараёнини сифат жиҳатидан янгилаш ва замонавий ташкилий шаклларни жорий этиш асосида янада такомиллаштириш;

□ янги авлод ўқув адабиётларини яратиш ва уларни олий таълим муассасаларининг таълим жараёнига кенг татбиқ этиш, олий таълим муассасаларини замонавий ўқув, ўқув-методик ва илмий адабиётлар билан таъминлаш, шу жумладан, энг янги хорижий адабиётлар сотиб олиш ва таржима қилиш, ахборот-ресурс марказлари фондларини мунтазам янгилаб бориш;

□ педагог кадрларнинг касб маҳорати сифати ва савиясини узлуксиз юксалтириш, хорижда педагог ва илмий ходимларнинг малакасини ошириш ва стажировкасини ўтказиш, олий таълим муассасалари битирувчиларини PhD ва магистратура дастурлари бўйича ўқитиш, олий таълим муассасалари ва қайта тайёрлаш ва малака ошириш марказлари ўқув жараёнига юқори малакали хорижий олимлар, ўқитувчи ва мутахассисларни кенг жалб қилиш;

□ олий таълим муассасалари илмий салоҳиятини мустаҳкамлаш, олий таълимда илм-фанни янада ривожлантириш, унинг академик илм-фан билан интеграциялашувини кучайтириш, олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг илмий-тадқиқот фаолияти самарадорлиги ва натижадорлигини ошириш, иқтидорли талаба-ёшларни илмий фаолият билан шуғулланишга кенг жалб этиш;

□ олий таълимнинг маънавий-ахлоқий мазмунини ошириш, талаба-ёшларга мустақиллик ғояларига, юксак маънавият ва инсонийликнинг миллий анъаналарига содиқлик руҳини чуқур сингдириш, уларда ёт ғоя ва мафқураларга нисбатан иммунитет ва танқидий тафаккурни мустаҳкамлаш бўйича кенг кўламли маърифий ва тарбиявий ишларни олиб бориш;

□ олий таълим муассасалари моддий-техника базасини ўқув ва илмий-лаборатория бино ва корпуслари, спорт иншоотлари, ижтимоий-муҳандислик инфратузилмаси объектларини қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш, олий таълим илм-фанининг устувор йўналишлари бўйича ўқув-илмий лабораторияларини замонавий асбоб ва ускуналар билан жиҳозлаш орқали янада мустаҳкамлаш;

□ олий таълим муассасаларини замонавий ахборот-коммуникация технологиялари воситалари билан жиҳозлаш, олий таълим муассасалари талабалари, ўқитувчилари ва ёш тадқиқотчиларининг жаҳон таълим ресурслари, замонавий илмий адабиётларнинг электрон каталоглари ва маълумотлар базаларига кириш имкониятларини кенгайтириш.[2]

Юқоридаги вазифаларни ижросини таъминлаш учун олий таълим муассасаларида инновацион фаолиятнинг самарали ташкил этилиши,

профессор-ўқитувчиларнинг юксак интеллектуал ва инновацион салоҳияти ҳамда инновацион ёндашуви талаб этилади.

Таълим муассасасида инновацион фаолиятнинг самарали йўлга қўйилганлиги инновацион жараён субъекти ва инновацион жараённинг фаолиятли тузилиши билан бевосита боғлиқдир.

Инновацион фаолият – педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи, олға бошловчи, тараққий эттирувчи кучдир.[8]

В.И.Слободчиковнинг таъкидича, “Инновацион фаолият – бу янги ижтимоий талаблар билан анъанавий меъёрларнинг мос келмаслиги, ёхуд амалиётнинг янги шаклланаётган меъёрининг мавжуд меъёр билан тўқнашуви натижасида вужудга келган мажмуали муаммоларни ҳал ечишга қаратилган фаолиятдир”[7]

Инновацион фаолият бу амалиёт ва назариянинг муҳим қисми бўлиб, ижтимоий-маданий объект сифатларини яхшилашга қаратилган ижтимоий субъектларнинг ҳаракат тизими бўлиб, у маълум доирадаги муаммоларни ечиш учун мотивацион тайёргарликка эга бўлишдир.

Олий таълим муассасаси профессор - ўқитувчиси инновацион фаолиятининг марказий масаласи ўқув жараёнини самарали ташкил этишдир.

Инновацион фаолият узлуксиз равишда янгиликлар асосида ишлаш бўлиб, у узоқ вақт давомида шаклланади ва такомиллашиб боради. Ўқитувчи инновацион фаолиятининг хусусиятларини ўрганиб чиққан педагог олимлар фикрларига таянган ҳолда, қуйидагиларни инновацион фаолиятнинг асосий белгилари деб ҳисоблаш мумкин:

- ижодий фаолият фалсафасини эгаллашга интилиш;
- педагогик тадқиқот методларини эгаллаш;
- муаллифлик концепцияларини яратиш қобилияти;
- тажриба-синов ишларини режалаштириш ва амалга ошира олиш;
- ўзидан бошқа тадқиқотчи-педагоглар тажрибаларини қўллаш олиш;
- ҳамкасблар билан ҳамкорлик;
- фикр алмашиш ва методик ёрдам кўрсата олишлик;
- зиддиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш;
- янгиликларни излаб топиш ва уларни ўз шароитига мослаштириб бориш.[8]

М.Жуманиёзованинг фикрича, олий таълим муассасалари профессор - ўқитувчиларини инновацион фаолиятга тайёрлаш муаммосига мурожаат этиш жамиятда инновацион жараёнлар динамикасининг ўсиб бориши натижасида вужудга келади. Унинг таҳлили фақат фан ва техника эришган замонавий ютуқлардан фойдаланишни ўз ичига олмасдан, балки янгиликларни излаш, яратиш, мослаштириш, татбиқ этиш ва олинган натижаларни қайта текшириш каби жараёнларини ҳам қамраб олади.[4]

Инновацион фаолиятнинг тузилишини ўрганиб чиққан олимлардан бири В.А.Сластенин уни қуйидагича тузилишга эга деб кўрсатиб ўтади: “Инновацион фаолиятнинг тузилиши – ижодий ёндашув, ижодий фаоллик, янгиликни киритишга технологик ва методологик тайёргарлик, янгилик фикрлаш, муомала маданияти. Инновацион фаолиятнинг даражалари:

репродуктив, эвристик, креатив бўлиши мумкин”.[6]

Инновацион фаолият даврида янгиликлар, ўзгаришлар том маънода таълим жараёнига кириб келади. Шу сабабли таълим тизимидаги инновацияларни педагогик жараёнга киритиш тўрт босқичда амалга оширилади:

- 1) муаммони таҳлил асосида аниқлаш;
- 2) мўлжалланаётган таълим тизимини лойиҳалаш;
- 3) ўзгаришлар ва янгиликларни режалаштириш;
- 4) ўзгаришларни амалга ошириш.

Олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчисининг инновацион фаолиятга тайёрлиги деганда, ушбу фаолият учун зарур бўлган шахснинг шаклланишини тушуниш лозимдир. Бунга катта ҳажмдаги меҳнат қобилияти, юқори хиссий ҳолат, ижодкорликка тайёрлик ва махсус фазилатлар (билим), янги технологиялар, янги ўқитиш усулларини ўзлаштириш, лойиҳаларни ишлаб чиқиш қобилияти, камчиликларнинг сабабларини таҳлил қилиш ва аниқлаш қобилияти киради.

“Инновацион фаолият – ўқитувчининг ўз фаолиятдан қониқмаслигидан келиб чиқади. У ўқитувчи томонидан у ёки бу педагогик вазифани ҳал қилишда қандайдир тўсиққа дуч келиниб, уни муваффақиятли ҳал этишга интилиш асосида юзага келади”.[5]

Инновацион фаолият янги ғояни излашдан бошланади. Педагогик инновация таълим-тарбия жараёнидаги муҳим ва мураккаб масала ечимига йўналтирилганлиги сабабли ўқитувчидан янгича ёндашувни талаб қилади.

Ўқитувчиларнинг инновацион фаолияти ўзига хос хусусиятларга эга. Бу тегишли субъектлар учун маълум даражада ҳаракат эркинлиги мавжудлигини назарда тутаяди. Инновацион, қидирув ишларининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, у кўпинча мавжуд тажрибадан ташқари изланиш орқали амалга оширилади ва фақат қисман мавжуд ташқилотлар томонидан тартибга солиниши ва назорат қилиниши мумкин.

Кўплаб интернет ресурслари, олий таълим муассасалари ҳисоботлари, сўровномалар, статистик маълумотлар ва мақолаларни таҳлил қилиб, инновацион фаолият ўқитувчиларга қийинчилик туғдиради деган хулосага келинади. Бунинг учун эса ўқитувчиларни илмий-услубий жиҳатдан тайёрлаш лозимдир. Тадқиқотларга асосан олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг инновацион фаолиятини ривожлантириш учун қуйидагилар зарур:

1) давлат томонидан қўллаб-қувватлаш (меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни киритиш, ўқитувчиларни тайёрлаш бўйича қўшимча дастурларни ишлаб чиқиш орқали (ўқитувчиларни нафақат ўз ҳудудида, балки бошқа ОТМларда ҳам конференциялар, семинарлар, форумларда иштирок этиши) бўйича таклифлар ишлаб чиқиш);

2) ОТМ томонидан қўллаб-қувватлаш (ўқитувчиларни ўз ғояларини амалга ошириш учун етарли адабиётлар ва қўшимча маблағлар билан таъминлаш (хариталар, моделлар, ўқув ўйинлари учун аксессуарлар ва бошқалар) ассистентлар, маслаҳатчилар, психологлар, методистлар ва бошқалар), шунингдек, ОТМ профессор-ўқитувчига ўз ғояларини амалга

ошириш учун эркинлик берилиши;

3) ўқитувчининг ўз-ўзини ривожлантириш истаги. Бунда ўқитувчи ўз ишини севиши ва педагогик маҳоратини оширишга интилиши.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, олий таълим муассасаларида профессор-ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлашдан мақсад – ўқитувчиларни янгиликка интилувчанлигини, мустақил ўз устида ишлаш кўникмаси ва малакасини шакллантириш, илғор педагогик технологиялар, интерфаол методлардан фойдаланиб, дарс ва дарсдан ташқари машғулотларни ўтказиш малакасини такомиллаштиришдан иборатдир.

Инновацион фаолият – бу илмий изланишлар, ишланмалар яратиш, тажриба-синов ишлари олиб бориш ёки бошқа фан-техника ютуқларидан фойдаланган ҳолда янги технологик жараён ёки янги такомиллаштирилган маҳсулот яратиш бўлиб, унинг прагматик хусусияти шундаки, у ғоялар майдонида ҳам ва алоҳида бир субъектнинг ҳаракат майдонида ҳам амалга оширилмайди, балки бу фаолиятни амалга ошириш тажрибаси кишилар ҳаётида ҳаммабоп бўладиган ҳолдагина ҳақиқий инновация ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 24 июлдаги “Инновацион фаолият тўғрисида”ги ЎРҚ-630-сонли Қонуни

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори

3. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т.2018, 19-20-бетлар.

4. Жуманиёзова М. Малака ошириш жараёнида ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлашнинг педагогик асослари.: Педагогика фанлари номзоди. ...дисс. – Т., 2007. – Б.22.

5. Жўраев Р.Х., Ибрагимов Х.И. Педагогик жамоанинг инновацион фаолияти. // ж. Халқ таълими. – 2004. - №2 – Б.4-8.

6. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика – инновационная деятельность. – М.: Магистр, 1997. – Б.97.

7. Слободчиков В.И. Инновационные образования. // ж. Школьные технологии. – М., 2005. - №2 – С.4-12.

8. Ходжаев Б.Х., Зуфаров Ш. “Педагогик инноватика”. Методик қўлланма. 2010 йил.

9. Умирдинов А. Олий таълимда «катта сакраш» учун ишни нимадан бошлаш керак? Нагоя иқтисодиёт университети профессори, ҳуқуқ фанлари доктори. <https://kun.uz/49980797>